

Dido vétke Vergilius *Aeneis*ében

Az antik hagyományban két mű ad átfogó képet Dido jelleméről. Az egyik leírás Ovidius *Heroides*ében olvasható, a másik Vergilius *Aeneis*ében. A kronológiai sorrendet szem előtt tartva a tanulmány az utóbbival foglalkozik. A vizsgálat így arra koncentrálna, hogy miként ábrázolja Vergilius Didót, vagyis milyen korábbi irodalmi hagyományra támaszkodik és az irodalmi előzményekhez képest milyen újításokat alkalmaz a nőalak jellemének megformálásakor.

Dido ábrázolása során Vergilius emlékeztetünkbe idézi Nausikáát és Kalypsó nimfát. A nőalakok közötti hasonlóság többek között a hajótörött hős befogadásában, valamint a befogadott hős iránti szerelem motívumában ragadható meg. A tragikus nőalakok közül Médeiát és Phaidrát juttathatja eszünkbe a Didót magával ragadó, örült szerelem. Ezenfelül Catullus epyllionjának Thészeus-Ariadné epizódja, amelyben a szerző hangot ad az elhagyott szerelmes panaszának, valamint bemutatja annak kilátástalan helyzetét az Aeneas és Dido kapcsolatát bemutató énekkel állítható párhuzamba, míg a *hieros gamos* toposz használatával Vergilius Apollónios Rhodios *Argonautiká*ját idézi. Naevius *Bellum Punicum* című műve foglalkozott Aeneas Itáliába érkezésével és hatása kimutatható Vergilius művében. A kutatás ugyanis valószínűnek tartja, hogy Naevius Dido átkának bemutatásakor forrásként Timaiost használhatta. Timaiosnál megjelenik ugyanis egy tyrosi királynő, akit ő Theossónak vagy Elissának nevez. A leírásából megtudjuk, hogy a királynőnek el kellett menekülnie Tyrosból, majd Afrikában telepszik le, ahol megalapítja Karthágót. Ezután Iarbas, a líbiai uralkodó feleségül kéri őt. A királynő színleg beleegyezik a házasság megkötésébe, azonban öngyilkosságot követ el, mivel nem akarja megszegni halott férjének tett esküjét. Dido halálának körülményei, így a máglya építése, a tör gyilkos fegyverként való megjelenítése Elissa halálát idézi emlékeinkbe. Az előzmények ismeretében Vergilius újítása abban ragadható meg, hogy a mítoszt történelemmé formálja, a Dido életét, szerelmét és halálát feldolgozó történetet pedig egy voltaképpen tragédiává szerkeszti át.

Aristotelés megfogalmazta a tökéletes tragédia és a tragikus hős ismérveit, így a *Poétiká*ban azt mondja, hogy a tragédia tulajdonképpen nem más, mint a főhős sorsában bekövetkező hirtelen fordulat (*metabolé*), jó szerencséből balsorsba fordulás. Meghatározása szerint a főhős legyen előkelő származású és jó hírű, egyszersmind azonban legyen olyan, mint mi vagyunk (*homoios*), tehát sem nem túlságosan jó, sem pedig túlságosan rossz. Aristotelés úgy véli, hogy a szereplő sorsfordulatait valamiféle *hamartia* kell, hogy előidézzék (Arist. *Poet.* 13. 1453a). Amennyiben megvizsgáljuk Vergilius Dido-epizódját, láthatjuk, hogy a királynő megfelel Aristotelés kritériumainak, hiszen királyi származású, feddhetetlen hírnevű, akinek sorsában hirtelen fordulat következik be. Ezenfelül Dido olyan, mint mi vagyunk, akivel könnyen azonosulunk. Mégis hogyan ragadható meg Dido ambivalens természete? A királynő eleinte, mint kötelességtudó

uralkodó jelenik meg: kedvesen és barátságosan fogadja a trójaiakat és Aeneast (*clementia*), testvérével, Annával szemben odaadó (*pietas*), halott férjét Sychaeust pedig még mindig szereti és tartja a neki tett esküjét (*fides, pudor*). A későbbiek során azonban az Aeneas miatti szerelem hatására lobbanékonyvá válik, aki mintegy teljességgel megadja magát a *furornak*. Dido a 4. ének végére szinte már barbár nővé alakul át. Ezt a nézőpontot igazolja a mágikus rítusokkal való foglalatosságok, illetőleg az Aeneasra, valójában pedig az egész római népre mondott átka. Amennyiben elfogadjuk azt a feltevést, hogy Dido az aristotelési kritériumoknak megfelelő tragikus hősnő, akkor arra a kérdésre kell keresnünk a választ, hogy milyen cselekedetben érhető tetten Dido *hamartiója*, avagy *culpája*.

Moles és Otis nézete szerint Dido a túlságosan nagy szerelme miatt elhanyagolta királynői feladatait. Mindez vitatható, hiszen Karthágónak egyértelműen előnyei származtak ebből a kapcsolatból, mind kül-, mind belpolitikai szinten, ahogyan erre Anna beszéde is felhívja a figyelmet (Verg. *Aen.* 4. 31-53). Vergilius leírásából megtudjuk, hogy a nász után megálltak a megkezdett építkezések és hadgyakorlatok, de arról is értesülünk, hogy a leállás csupán ideiglenes (Verg. *Aen.* 4. 86-89). A későbbiekben pedig azt tapasztaljuk, hogy maga Aeneas építi Karthágó falait (Verg. *Aen.* 4. 260, 4. 265-267). A férfi ebben a jelenetben egy olyan gyapjúköpenyt visel, amelyet Dido készített (Verg. *Aen.* 4. 262-264). Feltételezhető tehát, hogy Dido nem hanyagolta el a kötelezettségeit, hanem pusztán a klasszikus női feladatkört vette át, amely a szövéshez, fonáshoz kapcsolódik. A város építésével és a hadgyakorlatokkal kapcsolatos ügyeket pedig átengedte Aeneasnak, akire törvényes férjeként, azaz Karthágó királyaként tekintett.

Az eddigi nézetek szerint feltételezhető, hogy Dido abban követett el hibát, hogy Aeneasszal nászra kelt és így megszegte Sychaeusnak, korábbi férjének tett fogadalmát. Ez a fogadalom az örök hűség megtartását, egy következő házasság elutasítását és a *pudor* megőrzését foglalja magába. Ezek a hipotézisek az erkölcsi kérdésekben való döntés jogán, így a tulajdonképpeni szabad akaraton alapulnak. Glover úgy véli, hogy Dido vétke abban rejlik, hogy feláldozta saját értékítéletét a hajlamai miatt. Azonban ennek a kijelentésnek a vizsgálatakor figyelniünk kell arra, hogy Aeneas és Dido együttlétéről a Fama szavain keresztül értesülünk (Verg. *Aen.* 4. 173-197). Homéros és Hésiodos műveiből tudhatjuk, sőt még maga Vergilius is figyelmezteti az olvasót, hogy a Fama egy sokszemű, soktollú mitológikus lény, aki egyformán szól igazat és hamisat is (Hom. *Od.* 24. 413, Hés. *Op.* 761, Verg. *Aen.* 4. 188). A Fama szavai szerint a szép Dido méltónak találta a trójai Aeneast arra, hogy vele szerelembe essen. Iuppiter a következő jelenetben mint a jó hírközlő megfélekedezett szerelmesekre tekint le Didora és Aeneasra (Verg. *Aen.* 4.219-237). Ez alapján feltételezhetjük, hogy a Fama szavai igazak. Aeneas vétke egyértelműen kiderül Iuppiter szavaiból, Dido mulasztása azonban nem. Biztos, hogy Dido vétke az Aeneasszal megélt szerelemhez kapcsolódik, de hogy pontosan miben ragadható meg, az kétséges.

Felmerülhet a kérdés, hogy Didónak volt-e lehetősége dönteni az Aeneas iránti szerelemről, illetőleg ennek a beteljesüléséről? A királynő az első énekben, úgy jelenik meg, mint aki szimpátiát érez a trójai hős iránt. Nem lehet ez véletlen, hiszen Vergilius a két hős között számos sorsazonosságot teremt. Mindketten isteni szépségűek, özvegyek, menekültek, akiknek új hazát kellett alapítaniuk a népük számára. Ha áttekintjük a szerelem fázisait, felfigyelhetünk arra, hogy Vergilius a vacsoráig egyetlen szóval sem utal arra, hogy Dido szerelmet érezne Aeneas iránt, hiszen a szerelem éledése mögött Venus csele áll. Cupido véghezviszi anyja tervét és helyet cserélvén Iulus Ascaniusszal kitépi a Sychaeus iránti szerelmet Dido szívéből és újat ültet a helyére (Verg. *Aen.* 1. 657-694). A

negyedik ének elején Dido már a szerelemtől gyötrődő nőként jelenik meg és testvérének, Annának beszél aggályairól. Egyelőre ellenáll az érzelemnek, de testvére érvelése végül feloldja a *puđort* (Verg. *Aen.* 4. 54-55). Anna beszéde politikai érveket sorakoztat fel, amelyek Didóra, mint királynőre hatnak. Érvelése önmagában még mindig nem lenne elegendő a nász beteljesedéséhez. Két istennő, Venus és Iuno beavatkozása kellett ehhez. Összességében elmondható, hogy Dido nem pusztán saját döntése következményeként kelt nászra Aeneasszal, hanem az isteni közbeavatkozás is erős szerepet játszott az események alakulásában.

Lehetséges, hogy Dido vétke éppen abban rejlik, hogy megszegte korábbi férjének, Sycheusnak tett fogadalmát? Ennek az értelmezésnek a lehetősége magától, Didótól ered. Az Aeneas iránt fellobbanó szerelem előtt Anna szavaiból és Iarbas Iuppiterhez intézett panaszából (Verg. *Aen.* 4. 213-214) értesülünk arról, hogy Dido minden kérést elutasított. A korábban már tárgyalt Cupido-jelenet, szintén arról tanúskodik, hogy Dido nehezen adta át magát az új szerelemnek. A királynő nem elégszik meg azzal, hogy bűnnek nevezi az Aeneasszal való kapcsolat lehetőségét, volt férjének tett esküjét meg is erősíti (Verg. *Aen.* 4. 24-30). Williams véleménye szerint Dido ezen tette mögött az *univiratus* ideáljának tisztelete állhatott. Ezt az elméletet azonban kétségesnek tarthatjuk, mert Liviustól tudjuk, hogy az ő korában már elavult ez a hagyományos ideál, többek között a politikai és gazdasági érdekek miatt (Liv. 10. 23. 10.). Ismétlően Anna érvelése adhat kulcsot e problémakör megértéséhez. Abban a folyamatban, hogy Dido mégis átadja magát a szerelemnek igen fontos szerepe lehetett a politikai érdekeknek, amelyeket Anna felsorakoztat, de ez valószínűleg nem lehetett elegendő, hiszen tulajdonképpen Dido már korábban felajánlotta a trójaiaknak a letelepedés lehetőségét Karthágó falain belül (Verg. *Aen.* 1. 572). Anna legerősebb érve az lehetett, hogy a holtak nem törődnek a fogadalmakkal (Verg. *Aen.* 4. 34). Dido a következő jelenetben a házasság isteneinek mutat be áldozatot (Verg. *Aen.* 4. 56-89). Kérdéses azonban, hogy mi lehetett a célja. Az, hogy áldást kérjen az új szerelmének beteljesedéséhez, vagy az, hogy feloldja az imént megerősített fogadalmát. Vergilius nem tesz utalást arra, hogy sikeres volt-e az áldozat, bármi is volt a célja. Annak a lehetőségét tehát, hogy Dido feloldotta halott férjének tett esküjét nem zárhatjuk ki egyértelműen. Ebben az esetben semmi további akadály nem lenne egy újabb házasságnak.

Bizonyos kutatók, mint például Austin, Williams, Quinn nézete szerint Dido vétke abban a tetteben ragadható meg, hogy bűnét a házasság szóval leplezi. Ahhoz, hogy erről az elméletről helyes véleményt formálhassunk meg kell vizsgálnunk, hogy vajon érvényesnek tekinthető-e ez a házasság, továbbá hogy hogyan tekint a kapcsolatra Dido és Aeneas. Dido a nász után több alkalommal *coniugium*nak, *conubium*nak és *hymenaeus*nak nevezi az Aeneasszal folytatott kapcsolatát, több helyen pedig olyan kifejezéseket használ, amelyek a házassági rítussal hozhatóak kapcsolatba. Ez alapján azt feltételezhetjük, hogy Dido valóban házasságnak tekinti a kapcsolatot. A körülmények vizsgálatakor érdemes felfigyelni arra, hogy Vergilius a negyedik ének folyamán végig hangsúlyozza Iuno házasságvédő aspektusát, így őt Iuno Pronubaként jeleníti meg. Az istennők a nász megtervezésénél is a házasság kifejezést (*coniubium*, *hymenaeus*) használják a kívánt kapcsolatra (Verg. *Aen.* 4.125-127), a nász leírásánál pedig Vergilius a *hieros gamos* toposzát alkalmazza (Verg. *Aen.* 4. 165-168). Ezek a leírások jogosan kelthetik az olvasóban a valós házasságkötés érzetét. Aeneas Didóval ellentétben nem tekinti házasságnak a kapcsolatot, kérdéses, hogy miért nem. Aeneas megfélekedzik küldetéséről

és Karthágó falait építi, amikor Mercurius Iuppiter üzenetét továbbítja neki. Ezek után Aeneas azonnal a távozás mellett dönt. Feltehetőleg eszébe juthatott Creusa jóslata, amely egyértelműen meghatározza számára, hogy a *Fatum* által kijelölt új feleség Italiában várja (Verg. *Aen.* 2. 783-784). Talán ez az a momentum, amely miatt Aeneas az indulása előtt úgy nyilatkozik, hogy a Dido és közte kialakult kapcsolat nem lehet törvényes házasság. A fentiek alapján nehezen tudjuk egyértelműen meghatározni, hogy az Aeneas és Dido közötti kapcsolatot legitim házasságnak tekintjük-e vagy sem. Dido házasságnak tekinti azt, Aeneas azonban nem. Vergilius azzal, hogy Iunot, mint házasságvédő istennőt szerepelteti, arra enged következtetni, hogy ez a kettősség az égi szférában is kitapintható. Iuno házasságnak tekinti a kapcsolatot, Venus azonban nem. További érv lehet a házasság jogosságának megkérdőjelezhetősége mellett, hogy Dido ismeri Aeneas hivatását és végzetét (Verg. *Aen.* 2. 783-784).

Rudd vélekedése szerint Dido vétke abban rejlik, hogy bár tudott Aeneas küldetéséről és a neki szánt feleségről, mégis kapcsolatra lépett vele és hátráltatta Aeneast sorsa beteljesítésében. Rudd állításában nem kételkedhetünk. Azonban érdemes megvizsgálnunk annak a szerelemnek a természetét, amely hatalmába keríti a királynőt. A vak tűzként emésztő, őrjítő szerelem, amelyet Cupido keltett Dido szívében teljesen magával ragadja a királynőt, ami nem meglepő, hiszen többek között Hésiodosnál is azt olvashatjuk, hogy az Amor által keltett szerelem mindenkit legyőzi a józan ész és az elme erejét (Hés. *Th.* 120-121). Ebben az esetben kijelenthetjük, hogy Dido tettei szerelmének egyenes következményei. Azonban vizsgáljuk meg a jelenetet Aeneas szemszögéből. Aeneas tudott a küldetéséről, mégis hosszasan időzik Karthágóban, olyannyira, hogy Mercuriusnak kell figyelmeztetnie útjának folytatására (Verg. *Aen.* 4. 238-278). Amennyiben valóban Dido vét a *Fatum* ellen szerelmével és azzal, hogy marasztalja a hőst, akkor miért nem neki üzen az istenek királya?

Összegezve az eddigieket Glover azon állításával, hogy Dido úgymond a vonzalma miatt feláldozta az értékítéletét, egyet kell értenünk, mivel a királynő az Aeneas iránti őrült szerelem hatására feladja a Sychaeusnak tett fogadalmát. Nem szabad azonban elfelejtkeznünk Iuno, Venus és Cupido közbenjárásáról, akik erőteljesen befolyásolták Dido döntési szabadságát. Austin véleménye szerint, Dido *culpája* abban a tettében ragadható meg, hogy megszegte Sychaeusnak tett fogadalmát. Ez a kijelentés helyes, amennyiben a fogadalom feloldását, vagy ennek szándékát a fogadalom megszegésével egyenlőnek tekintjük. Amennyiben viszont nem, akkor Didot az isteni beavatkozás szintén feloldozhatja a bűn terhe alól. Quinn, Rudd, Austin és Williams szerint Dido bűne abban rejlik, hogy házassága Aeneassal nem volt törvényes, amely feltételezések megkérdőjelezhetővé válnak, hiszen nem találunk egyetlen olyan szöveghelyet sem a tárgyalt epizódban, amely minden kétséget kizáróan megkérdőjelezi a házasság validitását. Otis véleménye szerint Dido megszegte Karthágó iránti kötelezettségét. A városban folyó építési munkálatokról megállapíthatjuk, hogy leállításuk ideiglenes volt. Egyetérthetünk azzal az állítással, hogy Dido akadályozta Aeneast küldetése végrehajtásában és azzal a kiegészítéssel is, miszerint Dido *culpája* egyenes következménye a szerelmének. Dido ismerte Aeneas előre megírt sorsát, tettei során mégis figyelmen kívül hagyta azt.

Vergilius újítása az irodalmi hagyományhoz képest a Dido életét bemutató epizód megformálása során abban érhető tetten, hogy egy tragédiává szerkeszti azt. Didóra jogosan tekinthetünk tragikus hősnőként, hiszen a jellemvonásai megfeleltethetők az aristotelési tragikus hős jellemének kritériumaival. Emiatt válik indokolttá az, hogy a tragikus hős,

azaz Dido *hamartiáját*, *culpáját* keressük. A tanulmány rávilágít arra, hogy a vétek pontos meghatározása, illetőleg egyetlen motívumra való szűkítése nem lehetséges, mert a probléma sokkal komplexebb. A fentiek tükrében Dido alakjáról elmondhatjuk, hogy az isteni akarat áldozatává vált és az ennek következményeként kialakuló túlzott, már-már örült szerelem rabjává vált. Minden téves lépése ennek a szerelemnek a következményeként tekinthető.

Irodalom

Elsődleges irodalom

- ADAMIK T. - B. RÉVÉSZ M. - BOLLÓK, J.(ED.): *Vergilius: Aeneis I-VI.* (Auctores Latini XXI) Budapest 1988
 ADAMIK T. (ED.): *Catullus versei: Catulli veronensis liber.* (Auctores Latini XV) Budapest 1971
 FOSTER, B. O. (TR.): *Titus Livius: History of Rome. Books 8-10.* (Loeb Classical Library 191) Cambridge 1926
 RACE, W. H. (ED.): *Apollonius Rhodius: Argonautica.* Cambridge 2009
 WARMINGTON, E. H. (TR.): *Remains of Old latin. Livius Andronicus. Naevius. Pacuvius. Accius.* (Loeb Classical Library 314) Cambridge 1936

Másodlagos irodalom

- ADAMIK T.: Dido alakjának funkciója az Aeneisben. *Ant.Tan.* 28, 1981, 11-12
 ALBRECHT, M. VON: *Geschichte der römischen Literatur.* München 1992. (Magyar fordításban: TAR I. (TR.): *A Római irodalom története.* Budapest 2003)
 ANDERSON, W. S.: *The art of the Aeneid.* New Jersey 1969
 AUSTIN, R. G.: *P. Vergili Maronis Aeneidos Liber Primus.* Oxford 1971
 AUSTIN, R. G.: *P. Vergili Maronis Aeneidos Liber Quartus.* Oxford 1955
 BORZSÁK I. – LAKATOS I. (TR.): *Vergilius. Aeneis.* Budapest 1962
 BÜCHNER, K.: P. Vergilius Maro. *RE II* 8, 2, 1958, 1369
 COUCH, H. N.: Nausicaa and Dido. *CJ* 37, 1942, 453-462
 CURRIE, H. M.: Dido. Pietas and pudor. *CB* 51, 1975, 37-39
 DEVECSERI G. (TR.): *Homérosz: Odüsszeia.* Budapest 1992
 DUCLOS, G. S.: Dido as triformis Diana. *Vergilius* 15, 1969, 33-41
 FARRON, S. G.: The Aeneas-Dido episode as an attack on Aeneas' mission and Rome. *GR* 27, 1980, 35-47
 GLOVER, T. R.: *Virgil.* London 1912
 JACOBY, F.: *Die Fragmente der griechischen Historiker.* Berlin 1923
 LUCK, G.: Naevius und Vergil. *ICS* 8, 1983, 267-75
 MACLENNAN, K: *Virgil. Aeneid IV.* London 2007
 MAGUINNESS, W. S.: *The tragic spirit of the Aeneid.* London 1955
 MAJOROS J.: *Római élet.* Budapest 1975
 MARTINDALE, C. (ED.): *The Virgil Commentary of Servius.* Cambridge 1997
 MCLEISH, K.: Dido, Aeneas, and the concept of pietas. In.: McAuslan, I. - Walcot, P. (EDS.): *Virgil.* Oxford 1990
 MOLES, J. L.: Aristotle and Dido's 'Hamartia'. *GR* 31.1, 1984, 48-54

- MOLES, J. L.: The tragedy and guilt of Dido. In: Whitby, M. - Hardie, P. - Whitby M. (Eds.): *Homo Viator. Classical essays for J. Bramble*. Bristol 1987
- NAPPA, C. J.: Unmarried Dido : Aeneid 4.550-52. *Hermes* 135.3, 2007, 301-313
- NÉMETH GY. - RITÓÓK ZS. - SARKADY J. - SZILÁGYI J. GY.: *Görög művelődéstörténet*. Budapest 2006
- OGDEN, D. (ED.): *A Companion to Greek Religion*. Malden-Oxford 2007
- OTIS, B.: *Virgil. A study in civilized poetry*. Oxford 1966
- OTIS, B.: *Virgil*. London 1969
- PEASE, A. S.: *Liber quartus*. Cambridge 1935
- QUINN, K.: *Virgil's Aeneid. A critical description*. London 1968
- RITÓÓK ZS. (TR.) – BOLONYAI G. (ED.): *Arisztotelész: Poétika*. Budapest 1997
- RUDD, N.: Dido's Culpa. In: Harrison, S. J. (Ed.): *Oxford Readings in Vergil's Aeneid*. Oxford 1990.
- STINTON, T. C. W.: Hamartia in Aristotle and Greek Tragedy. *CQ* 25, 1975, 221-54
- TRENCSENYI-WALDAPFEL I. (TR.): *Hésziodosz: Istenek születése. Munkák és napok*. Budapest 2005
- USSANI, V.: Sul libro IV dell'Eneide. *A&R* 10, 1907, 257-270
- WILLIAMS, R. D.: *The Aeneid of Virgil*. London 1972
- ZIEGLER, K. - SONTHEIMER, W. (ED.): *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike*. München 1979

Dido's culpa in Virgil's Aeneid

The essay is based on J. L. Moles' proposition, who applies Aristotle's criteria to Virgil's writing, specifically to the character Dido. According to his point of view Dido is a tragical heroine, so it is reasonable to identify the sin or hamartia that generated the queen's downfall.

While exploring the historical literature on the topic, it is possible to detect Virgil's innovation in developing the female character. He achieves this by transforming myths into history, and composing the Carthagian Queen's life into an actual tragedy.

It is obvious from Virgil's text that Dido's sin is the consequence of her affair with Aeneas or least closely related to it. Therefore, it is reasonable to examine again the circumstances and stages of the love between Dido and Aeneas. The essay explores Dido's character from two aspects as she is a queen with political commitments but at the same time she is a woman whose decisions are influenced by her feelings towards Aeneas and the gods' will.

The essay disagrees with Mole's and Otis' proposition, according to which Dido's sin is neglecting her political duty. It does not agree with Glover's opinion either, which says that Dido's sin is sacrificing her sense of right for her affections and inclinations. The opinion reflected in Austin's, Willam's and Quinn's propositions is dubious as well, as it suggests that Dido's sin is considering her relationship with Aeneas to be a legitimate marriage. The argument is based on the repeated analysis of Virgil's description, as several points in the text convey the impression that the queen's and Aeneas' marriage is valid and legitimate. The essay acquiesces Rudd's point of view, which considers Dido's sin to be impeding Aeneas in fulfilling his destiny imposed to him by the Fatum, but at the same time it enhances the nature of Dido's love and the complexity of these issues.

The essay also discusses the topic of free will, as it raises the issue of to what extent could the nuptial with Aeneas, the violation of pudor or breaking the resolution made to Sychaeus be considered to be Dido's own decisions.